

Vincentas Lamanaukas, Jolanta Lukošūtė

## PRADINIŲ KLASIŲ MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į PAGARBOS GYVYBEI UGDYMĄ

Anotacija. Įvairių kultūrų ir etinių krypčių atstovai, skirtingai žvelgia į gyvybę, jos vertę. Vieni teigia, kad bet kokia gyvybė yra verta pagarbos. Gyvenimas yra šventas savaime. Kiti mano, kad vienintelis užuojautos objektas yra žmogus. Gyvūnai – tai tik drauge su mumis egzistuojantys Dievo kūriniai. Dar kiti pasakys, kad gyvybė yra vertinga tiek, kiek ji teikia naudos.

Vienas iš pagrindinių pradinės bei bendrojo lavinimo mokyklos programų tikslų – pagarbos gyvybei ugdymas. Tačiau pasaulio pažinimo vadovėliuose nepakankamai dėmesio skiriama pagarbos gyvybės ugdymui. Kai kuriomis temomis akcentuojama tik gyvūnų nauda (pragmatinis aspektas). Trečiosios ir ketvirtosios klasės pasaulio pažinimo vadovėliuose pateikta daugiau pažintinė medžiaga. Juose mažai akcentuojama pagarba gyvybei (vertybinis aspektas). Šiuo požiūriu mokytojų nuomonė yra itin svarbi.

Straipsnyje analizuojamas pradinė klasių mokytojų požiūris į pagarbos gyvybei ugdymą. Pateikiami empirinio tyrimo rezultatai. Tyrimas, kuriame dalyvavo 110 pradinė klasių mokytojų, atliktas 2003 m. sausio–balandžio mėn.

Raktažodžiai: pagarba gyvybei, aplinkosauginis ugdymas, pradinė mokykla.

Tyrimo aktualumas. Gyvybė yra didžiausia vertybė. Požiūris į gyvybę, gyvybės puoselėjimas ir apsauga – svarbiausias dorovės principas, fundamentali etikos problema. Akcentuotina tik tai, kad pats žmogus yra gyva būtybė ir jo gyvybei istorijos tėkmėje kilo didžiausių pavojų. Jam teko brangiai sumokėti, kad apgintų savo neatimamą teisę egzistuoti žemėje.

Šiandien tų pavojų ne mažėja, o tik daugėja. Užsimezgasiai nepageidaujamai gyvybei sunaikinti sukurti legalaus aborto įstatymai. Seniems, nevisaverčiams visuomenės nariams taikoma eutanazija, o nusikaltėliams – mirties bausmė. Sąžinės balsui nuraminti skelbiama, kad visos šios silpnybių programos yra nekenksmingos nei žmogaus kūnui, nei dvasiai, kad motinos iščiose ką tik pradėtas dar nėra žmogus, kad eutanazijos prašosi patys kenčiantys ar nelaimingųjų artimieji, ir „gailėstingoji“ medicina tik padeda jiems numirti, o mirties bausmė yra ne visuomenės kerštas, bet teisingas atpildas. Anot A. Šaulauskienės, mūsų visuomenė vis tolsta nuo tikrosios tiesos apie žmogų. Suklastota tiesa skelbiama per modernias masinės informacijos priemones, kuriamos žmonių silpnybių įgyvendinimo programos [8].

Kita vertus, XXI a. paženklintas globalinės, ekologinės krizės, aktualizavo ne tik žmogaus, bet ir visokios gyvybės,

visos gyvosios gamtos gynimo problemą.

Pateikta gyvosios gamtos „mirimo“ statistika tiesiog stubina: XX a. pradžioje kasmet išnykdavo viena iš gyvųjų organizmų rūšių, o dabar – kasdien. Prognozės dar liūdnės: išnykimo laikas sutrumpinamas iki valandos. Žinoma, rūšių nykimo priežastys yra įvairios, bet daugeliu atvejų didžiausias kaltininkas – pats žmogus, skatinamas ne būtinybės, bet daugiausia gobšumo, madų, tuščio didžiavimosi ar sportinio azarto. Žmogus naikino ir naikina unikaliausius gyvosios gamtos kūrinius, kurių pats sukonstruoti negali.

Pagarba yra teisingumo dorybė. Gerbk! Tai reiškia – pripažink ir mylėk, nes pagarba yra nesavanaudiška asmens dovana kitam. Pagarba yra kartu ir meilė, o jos abi kartu – nenuginčytinas gėris. Pagarba ir meilė vienija visus. Visos žmonių teisės yra neveiksmingos ir trapios, jeigu nesiremia įsakymu „Gerbk“. Kiekviena gyvybė gerbtina vien dėl to, kad ji yra vienintelė ir nepakartojama.

Įvairių kultūrų bei etinių teorijų atstovų skirtingai žvelgiama į pagarbą gyvybei bei jos puoselėjimą. Rytų kultūrai būdingos užuojautos, atjautos, pagarbos gyvybei ir kitos idėjos. Gamta tarytum sudvasinama. Tačiau A. Šveiceris teigia, kad šios užuojautos ir pagarbos gyvybei kaip idealo siūloma siekti visišku neveiklumu ir nesuinteresuotu dvasiniu išgyvenimu. Čia nuo intelektualinės užuojautos nenorima ir nebandoma pereiti prie atjautos, realizuojamos tiesiogine realia užuojauta [9].

Vakarų kultūroje formavosi įvairios teorijos bei kryptys. Šveiceris, pagarbos gyvybei etikos pradininkas, rašė: „Kaip namų šeiminkė, kuri, išplovusi grindis, pasirūpina uždaryti duris, kad įbėgęs šuo nepripėdintų aslos, taip ir Europos mąstytojai žiūri, kad jokie gyvūnai nebėgiotų po etiką. <...> Arba užuojauta gyvuliams jiems iš viso neegzistuoja, arba jie pasistengia, kad iš šito jausmo liktų vien tuščia frazė“.

Susidaro įspūdis, kad Dekartas savo posakiu, jog gyvuliai ešą tik mašinos, užkerėjo visą Europą. Net toks žymus mąstytojas kaip Vilhelmas Vuntas teigia: „Vienintelis užuojautos objektas yra žmogus <...>. Gyvuliai tik drauge su mumis egzistuojantys Dievo kūriniai“. Tai rodo, kad mes gyvulius pripažįstame vien kaip tam tikrą šaltinį, reiškinį.

A. Šveiceris suformulavo didžios pagarbos gyvybei principą. Jo etinių svarstymų esminė atrama: būties, gyvenimo teigimas nuolat ir įvairiuose kontekstuose pabrėžiamas. Būties svyra gyvybės, esaties teigimo pusėn. Nors lieka atviras, paslaptingas būties nykimo ir naikinimo faktas. Jis pagar-

bos gyvybei sampratos požiūriu kelia nerimą. A. Šveiceris šią būties dramą giliai išgyvena: „Pasaulis – tai žiaurus noro gyventi susidvejimo spektaklis. Vienas gyvenimas įsitvirtina kito gyvenimo sąskaita, vienas žlugdo kitą <...>. Neišsprendžiama mįslė man lieka gyvenimas pasaulyje, jaučiant didžią pagarbą viskam, kas gyva, pasaulyje, kuriame kūrybinė valia viešpatauja drauge kaip griovimo valia – o griovimo kaip kūrybinė valia [9, p. 299].

Daugelis gamtonaudos technologijų ir įvairių praktinių rekomendacijų siūlo nugalėti, naikinti gamtą, kuo daugiau iš jos paimti, gauti naudą bet kuria kaina. Nepaisoma ne tik artimui daromos skriaudos, bet ir ateities kartų interesų. H. D. Thoreau teigia, kad žmonės, užuot grindę savo gyvenimus tuo, kas išties vertinga ir svarbu, apsisitais daiktai ir apsikrovė netikromis vertybėmis bei problemomis. Šitaip atsiribojama nuo savo šaknų – nuo gamtos. Prarandant ryšį su gamta, iškyla grėsmė pačiai žmogaus prigimčiai [10].

Šiandieninis žmogus atrato sieti save su viskuo, kas gyva, jam tapo svetimas vienybės su gamta (jos objektais) bei aplinka jausmas. Gal todėl vis dažniau retoriškai klausama, ar ne todėl vis dažniau konstatuojame visuomenės sumaterialėjimą, dvasinį nuosmukį ar dorovės krizę? [4].

Šiandien jau ir be didelių tyrimų akivaizdu, kad išgyvename bendrą dorovinės kultūros nuosmukį, kurį lydi padidėjęs žmonių amoralumas, pasireiškiantis agresyvumu, žiaurumu, prievartavimu, grubumu. Ypač šios žmogų žeminančios nepagarbos formos būdingos dabartinei jaunajai kartai, net paaugliams.

Psichologų teigimu, kaip tik jaunesniajame mokykliniame amžiuje reikia ypač ugdyti meilės, jautrumo, pagalbos jausmus, nes šiuo laikotarpiu įsisavinamos ir įtvirtinamos tam tikros elgesio normos. Kaip šiuo laikotarpiu vaikas įpras elgtis, taip dažniausiai jis elgsis ir vėliau. Tuo galima paaiškinti vienokį ar kitokį paauglio elgesį gamtoje (gamtos objektų atžvilgiu). Vadinasi, toks įprotis susiformavęs iš mažens. Jei paauglys ar jaunuolis niokoja gamtą, tai reiškia, kad tėvai, auklėtojai, mokytojai nekreipė pakankamai dėmesio į tą vaiko amžiaus tarpsnį, kai įpročio pagrindu formuojama tam tikra elgesio norma. Šiame amžiuje labai svarbu sudaryti sąlygas bendrauti vaikui su gamta ir tuo būdu ugdyti moralinius ir estetinius jausmus. Niekas turbūt negalėtų paneigti, kad pagarbos gyvybei ugdymas tampa visuotinas ir itin aktualus mūsų visuomenės uždavinys. Galima teigti, jog visuomenė šiandien priversta peržiūrėti savo santykių su gamta principus. Pagarbos gyvybei ugdymas – vienas aktualiausių aplinkosauginio ugdymo uždavinių pradinėje mokykloje [2].

1992 m. Rio de Žaneire Lietuva kartu su kitomis pasaulio valstybėmis pasirašė Deklaraciją dėl aplinkos ir plėtros bei Darbotvarkę 21-ajam amžiui (AGENDA 21). Vienas svarbiausių šio dokumento principų – *subalansuotos plėtros principas* – įpareigoja orientuoti šalių ekonominę ir

socialinę plėtrą taip, kad Žemė būtų išsaugota ateities kartoms [7]. Lietuvos Respublikos visuomenės aplinkosauginio švietimo strategija ir veiksmų programa iškelia tikslą bendrojo lavinimo mokyklai: perteikti ekologijos ir aplinkosaugos žinių bei įgūdžių sistemą, formuoti palankų aplinkai gyvenimo būdą ir aplinkosaugos vertybių nuostatas demokratinėje, moksleivių iniciatyvą skatinančioje mokyklos aplinkoje. Vienas iš uždavinių – ugdyti nevertotojišką požiūrį į gamtą, atsakomybę už savo šalies bei visos Žemės ateitį, formuoti aplinkosauginę moralę kaip neatsiejamą asmenybės dalį [3]. 2002 m. rugsėjo 4 d. pasirašyta *Johanesburgo deklaracija* dėl subalansuotos plėtros – svarbus žingsnis plėtojant aplinkosauginę moralę. Šiuo dokumentu pasaulio tautų atstovai patvirtino savo įsipareigojimus veikti kartu siekiant bendro tikslo – išsaugoti mūsų planetą, skatinti žmonijos vystymąsi bei užtikrinti visuotinį klestėjimą ir taiką [Johanesburgo deklaracija, 2002].

Tyrimo problema – mokyklose nepakankamai dėmesio yra skiriama pagarbos gyvybei ugdymui ir iš esmės nėra atlikta reprezentatyvių tyrimų šiuo klausimu.

Tyrimo objektas – pradinių klasių mokytojų požiūris į pagarbos gyvybei ugdymą.

Mokslinė prielaida – empiriniai stebėjimai leidžia teigti, kad pradinėse klasėse pagarbos gyvybei ugdymui skiriama per mažai dėmesio.

Tyrimo tikslas – atskleisti pagarbos gyvybei ugdymo aktualumą dabartinėmis sąlygomis, preliminariai išanalizuoti mokytojų požiūrį į pagarbos gyvybei ugdymą.

Tyrimo uždaviniai:

- atskleisti pagarbos gyvybei ugdymo svarbą;
- išanalizuoti mokytojų požiūrį į pagarbos gyvybei ugdymą pradinėje mokykloje;
- atskleisti pagarbos gyvybei ugdymo efektyvumo galimybes.

Tyrimo metodika ir tiriamųjų charakteristika

Tyrimu siekta atskleisti mokytojų požiūrį į pagarbos gyvybei ugdymą pradinėje mokykloje. Tyrimas grindžiamas krikščioniškąja pasaulėžiūra, pagarbos gyvybei etika, humanizmu, ekologine etika.

Tyrimo metodas – apklausa raštu (anketavimas). Tyrimo pobūdis – žvalgomas, projektinis. Atsivėlgiant į tai sudaryta atsitiktinė ribota imtis (110 respondentų), nes nesiekiami išvadų apibendrinti ir taikyti visai populiacijai (tyrimo apribojimas). Tokiu būdu tiriamąją imtį sudarė 57 kaimo mokyklų ir 53 penkių didžiųjų Lietuvos miestų mokyklų mokytojai. Buvo apklausti 84 vyresnieji mokytojai, 18 mokytojų ir 8 mokytojai metodininkai. Respondentų darbo stažas labai įvairus – nuo vienerių iki keturiasdešimties ir daugiau metų. Statistiškai reikšmingiems skirtumams tarp požymių nustatyti taikytas  $\chi^2$  (chi) kvadratu kriterijus, koreliaciniams ryšiams nustatyti tarp požymių – Spearmano ranginės koreliacijos koeficientas  $\rho$  (rho).

Tyrimo rezultatai  
Kad išsiaiškintume mokytojų požiūrį į pagarbos gyvybei ugdymą, pateikėme klausimą, kaip jie mano, ar pagar-

bos gyvybei formavimas yra svarbus veiksnys mokymo procese. Rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Pagarbos gyvybei formavimo svarbos vertinimas (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Labai svarbu	39/35,5	35/31,8	74/67,3
Svarbu	13/11,8	16/14,5	29/26,4
Nelabai svarbu	4/3,6	1/0,9	5/4,5
Nesvarbu	1/0,9	1/0,9	2/1,8
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

Rezultatai rodo, jog dauguma respondentų (67,3 proc.) mano, kad pagarbos gyvybei ugdymas yra labai svarbus dalykas mokymo procese. 4,5 proc. mokytojų mano, kad šis veiksnys mokymo procese yra nelabai svarbus, o 1,8 proc. apklaustųjų teigia, kad pagarbos gyvybei diegimas yra nesvarbus dalykas mokymo procese. Statistiškai reikšmingų skirtumų lyginant kaimo ir miesto mokyklų mokytojų požiūrį nenustatyta ( $p > 0,05$ ). Paprašius pagrįsti savo nuomonę mokytojai teigė, kad gyvybė yra didžiausias turtas ir nuo mūsų požiūrio į ją priklauso visų mūsų ateitis. Vyr. mokytoja rašo: „Viskas žemėje prasideda gyvybe. Vaikai turi suprasti ir mokėti gerbti visa, kas žemėje gyva, nes didelis atotrūkis nuo gamtos užtrauks žmonijai baisiais nelaimes“. Mokytojai teigia, kad „ypač šiais laikais, kai

aplinkai tiek daug smurto ir abejingumo, pagarba gyvybei turėtų būti ugdoma mokykloje nuo mažų dienų, nes daugelyje šeimų pagarba gyvybei yra neugdoma“. Nedidelė dalis mokytojų manė, kad pagarbos gyvybei ugdymas mokykloje yra nesvarbus, nes „*vaikai ir namuose gali ugdytis pagarbą gyvybei*“, „*didelę įtaką daro draugai ir aplinka*“, „*žmogus turi pats suprasti*“, „*vaikai patys viską žino*“. Taigi apibendrinus mokytojų atsakymus galima teigti, kad dauguma mokytojų gyvybę laiko didele vertybe, o pagarbos jai ugdymą svarbiu dalyku mokymo procese. Mokytojų požiūris į pagarbos gyvybei ugdymą atsiskleidžia ir analizuojant jų atsakymus į klausimą, ar pasaulio pažinimo pamokose jie akcentuoja pagarbos gyvybei svarbą. Atsakymai į klausimą pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Pagarbos gyvybei akcentavimas pamokų metu (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Dažnai	41/37,3	26/23,6	67/60,9
Kartais	16/14,5	27/24,5	43/39,1
Niekada	–	–	–
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

2 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad 60,9 proc. mokytojų teigia, jog pasaulio pažinimo pamokose jie dažnai akcentuoja pagarbos gyvybei svarbą. 39,1 proc. apklaustųjų tik kartais akcentuoja pagarbą gyvybei pasaulio pažinimo mokymo procese. Įdomu palyginti mokytojų ir mokinių atsakymus į šį klausimą. Iš lentelės matyti, jog didžioji dalis mokytojų teigia, kad mokymo procese dažnai akcentuoja pagarbą gyvybei, o tuo tarpu daugiau nei pusė mokinių teigia, kad per pamokas tik kartais kalba apie pagarbą gyvūnams, jų globą. Analizuojant gautus duomenis matyti, kad kaimo mokyklų mokytojai dažniau kalba apie pagarbą gyvybei nei miesto mokyklų mokytojai. Galima teigti, kad yra statistiškai reikšmingų skirtumų lyginant kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymus ( $\chi^2 = 6,04$ ;  $df = 1$ ;  $p = 0,014$ ). Kaimo mokyklas supa gamtinė aplinka, vaikai dažniau susiduria su gyvūnais, daugelis gyvenimiškų situacijų su-

sijusios su gyvąja ir negyvąja gamta. Galbūt tai ir skatina kaimo mokyklos mokytojus dažniau akcentuoti pagarbą gyvybei nei miesto mokyklų mokytojus. Įdomu pažvelgti ir į mokytojų nuomonę apie pagarbos gyvybei temų kiekį pradinės mokyklos pasaulio pažinimo vadovėliuose. Mokytojų atsakymai pateikti 3 lentelėje.

Nustatyta, kad 57,3 proc. respondentų mano, jog pasaulio pažinimo vadovėliuose temų pagarbos gyvybei ugdymo aspektu iš dalies pakanka. 24,5 proc. apklaustųjų mano, kad šių temų yra pakankamai, o 18,2 proc. mokytojų teigia, kad vadovėliuose temų pagarbos gyvybei ugdymo aspektu yra nepakankamai. Lyginant kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymus statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti ( $p > 0,05$ ). Mokytojams buvo pateiktas klausimas, ar jie integruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį ugdant vaikų pagarbą gyvybei. Atsakymai į klausimą pateikti 4 lentelėje.

3 lentelė

Vadovėlio temos pagarbos gyvybei ugdymo aspektu (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Pakankamai	16/14,5	11/10,0	27/24,5
Iš dalies pakankamai	33/30,0	30/27,3	63/57,3
Nepakankamai	8/7,3	12/10,9	20/18,2
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

4 lentelė

Pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinio integravimas ugdant vaikų pagarbą gyvybei (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Dažnai	25/22,7	20/18,2	45/40,9
Kartais	31/28,2	32/29,1	63/57,3
Niekada	1/0,9	1/0,9	2/1,8
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

Analizuojant gautus rezultatus, matyti, kad daugiau nei pusė respondentų (57,3 proc.) teigia, kad tik kartais integruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį ugdant vaikų pagarbą gyvybei. 1,8 proc. apklaustųjų pažymėjo, jog niekada neintegruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinio ugdant vaikų pagarbą gyvybei. Ly-

ginant kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymus statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti ( $p > 0,05$ ). Požiūris į pagarbą gyvybei bei jos ugdymą atsiskleidžia ir analizuojant respondentų atsakymus į klausimą, ar pagarbos gyvybei ugdymą jie sieja su konkrečia, praktine moksleivių veikla. Duomenys pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė

Pagarbos gyvybei siejimas su praktine veikla (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Dažnai	18/16,4	24/21,8	42/38,2
Kartais	37/33,6	27/24,5	64/58,2
Niekada	2/1,8	2/1,8	4/3,6
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

Gauti rezultatai rodo, jog didžiausia dalis respondentų (58,2 proc.) teigia, kad pagarbos gyvybei ugdymą tik kartais sieja su praktine veikla. 3,6 proc. mokytojų pagarbos gyvybei ugdymo niekada nesieja su praktine veikla. Galima teigti, kad skirtumo tarp kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymų nėra (statistiškai nereikšmingi skirtumai  $p > 0,05$ ). Mokytojų prašėme pateikti ir praktinės veiklos pavyzdžių. Tiek kaimo, tiek miesto mokyklų mokytojai pateikė panašius praktinės veiklos pavyzdžius. Daugiausia mokytojų teigė, kad jie kartu su vaikais globoja gyvąją gamtą, rūpinasi miško gyventojais žiemos metu, kelia inkilėlius, lesyklėles paukščiams. Taip pat mokytojai teigė, jog dažnai atlieka įvairius tyrinėjimus, stebi aplinką. Vyr. mokytoja rašo: „Mes su vaikais registruojame valkataujančius šunis

ir kates. Vedame savo augintinių dienoraščius. Atliekame tyrimą kiek ir kokių gyvūnų turi mūsų mokyklos pradinė klasių mokiniai, kiek kainuoja gyvūnų išlaikymas“. Kai kurių mokyklų mokytojai klasėje augina gyvūnėlius ir kartu su vaikais juos prižiūri (klasėje augina smiltpeles, triušius), organizuoja įvairius renginius, žaidimus, aplinkos tvarkymas, pamokos zoologijos sode ir kita. Kai kurie mokytojai apsiriboja vien pokalbiais su vaikais pagarbos gyvybei ugdymo tema. Taigi, apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, jog dalis mokytojų pagarbos gyvybei ugdymą sieja su įdomia, konkrečia praktine mokinių veikla.

Domėjomės, ar mokytojai pastebi nepagarbos gyvybei apraiškų vaikų elgesyje. Atsakymai į klausimus pateikti 6 lentelėje.

Nepagarbos gyvybei apraiškos vaikų elgesyje (N/%)

Vertinimas	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Dažnai	10/9,1	7/6,4	17/15,5
Kartais	42/38,2	42/38,2	84/76,4
Niekada	5/4,5	4/3,6	9/8,2
Iš viso	57/51,8	53/48,2	110/100,0

Gauti rezultatai rodo, jog didžioji dalis respondentų (76,4 proc.) kartais pastebi vaikų elgesyje nepagarbos gyvybei apraiškų. 15,5 proc. apklaustųjų dažnai pastebi netinkamą vaikų elgesį, o 8,2 proc. mokytojų teigia, jog niekada nepastebėjo, kad vaikai nepagarbiai elgtųsi su žmonėmis ar gyvūnais. Analizuojant rezultatus galima teigti, kad skirtumų tarp kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymų nėra ( $p > 0,05$ ).

Įdomūs ir mokytojų atsakymai, kokiomis formomis pasireiškia vaikų nepagarba gyvybei. Mokytojai teigia, kad „labai dažnai mokiniai tiesiog linksminasi

skriausdami, kankindami silpnesnius gyvūnėlius, o kartais ir jaunesnį vaiką“. Vaikai gauda vabalėlius, varles ir juos kankina, naikina skruzdėlynus. Mokytojai teigia, kad dažniausiai nepagarbos gyvybei apraiškas pastebi išvykų metu, stebint vaikų tarpusavio elgesį, pokalbiuose apie gyvūnų priežiūrą ir globą. Kartais vaikų agresyvumas pasireiškia žaidžiant įvairius žaidimus. Pabandėme išsiaiškinti, kokios galėtų būti vaikų žiaurais, agresyvaus elgesio su gyvąja gamta priežastys. Mokytojų atsakymai pateikti 7 lentelėje.

Vaikų žiaurais elgesio su gamta priežastys (proc.)

Priežastys	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Netinkamas suaugusių, kitų vaikų pavyzdys	17,9	14,4	32,3
Žiniasklaidos propaguojamas smurtas	13,9	14,9	28,8
Netinkamas auklėjimas šeimoje	9,5	11,4	20,9
Žinių apie gamtą stoka	1,5	3,0	4,5
Nepakankamas mokyklos vaidmuo	–	1,0	1,0
Asmeniniai charakterio bruožai	5,5	6,5	12,0
Kita	0,5	–	0,5

Analizuodami 7 lentelės duomenis matome, kad didžioji dalis respondentų (32,3 proc.) mano, jog pagrindinė vaikų agresyvumo ir žiaurumo priežastis yra netinkamas suaugusiųjų ir kitų vaikų pavyzdys. Nemaža dalis mokytojų (28,8 proc.) mano, kad žiniasklaidoje propaguojamas smurtas didina vaikų agresiją. 20,9 proc. apklaustųjų teigia, kad didelę reikšmę vaiko elgesiui turi auklėjimas šeimoje, o 12,0 proc. mano, kad viską nulemia asmeniniai charakterio bruožai. Nedidelė dalis mokytojų teigia, kad žiaurais ir agresyvaus vaikų elgesio su gyvąja gamta priežastys gali būti žinių apie gamtą stoka (4,5 proc.) bei nepakankamas mokyklos vaidmuo ugdant mokinių vertybes (1,0 proc.). Analizuodami kaimo ir miesto mokyklų mokytojų atsakymus, galime teigti, jog esminio nuomonių skirtumo nėra.

Įdomūs ir mokytojų atsakymai į klausimą, kas, jų nuomone, turi didžiausią įtaką formuojant vaikų supratimą apie pagarbą gyvybei. Atsakymai į klausimus pateikti 8 lentelėje.

Iš gautų rezultatų matyti, jog dauguma respondentų (73,6 proc.) mano, kad didžiausią įtaką formuo-

jant vaikų supratimą apie gyvybę turi šeima. 20,9 proc. mokytojų teigia, jog reikšmingą įtaką vaiko nuostatoms turi socialinė aplinka, ir tik 4,5 proc. apklaustųjų mano, kad čia lemiamą vaidmenį turi mokykla. Iš analizavus gautus duomenis galima teigti, jog statistškai svarbių skirtumų tarp miesto ir kaimo mokyklos mokytojų atsakymų nėra ( $p > 0,05$ ). Buvo domėtasi ir mokytojų pedagogine kvalifikacija bei jų darbo stažu mokykloje. Tačiau dėl netolygaus respondentų pasiskirstymo pagal šiuos požymius (nebuvo nei vieno mokytojo eksperto, tik 8 mokytojai buvo metodininkai) skirtumai atsižvelgiant į darbo stažą ir pedagoginę kvalifikaciją neanalizuojami. Buvo įdomu pažvelgti ir į kai kurių požymių koreliacinius ryšius. Analizuojant 9 lentelę matyti, kad stipriais koreliaciniais ryšiais tarpusavyje susijusi mokytojų nuomonė apie pagarbą gyvybei formavimą mokymo procese, pagarbos gyvybei akcentavimas mokymo procese, pasaulio pažinimo ir kitų dalykų integravimas ugdant pagarbą gyvybei ir pagarbos gyvybei siejimas su praktine mokslinių veikla. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad tie mokytojai, kurie mano, kad pagarbą gyvybei formavimas

Pagarbos gyvybei sampratos formavimo veiksniai (N/%)

Veiksniai	Kaimo mokyklų mokytojai	Miesto mokyklų mokytojai	Iš viso
Šeima	38/34,5	43/39,1	81/73,6
Socialinė aplinka	14/12,7	9/8,2	23/20,9
Mokykla	4/3,6	1/0,9	5/4,5
Žiniasklaida	1/0,9	-	1/0,9
<b>Iš viso</b>	<b>57/51,8</b>	<b>53/48,2</b>	<b>110/100,0</b>

yra svarbus mokymo procese, dažniau akcentuoja pagarbą gyvybei pasaulio pažinimo pamokose. Egzistuoja esminis ryšys tarp šių požymių ( $\rho = 0,444$ ). Esminiais ryšiais susiję ir pagarbos gyvybei akcentavimas mokymo procese bei pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinio integravimas ( $\rho = 0,526$ ). Išanalizavus duomenis nustatyta, kad mokytojai, kurie pagarbos gyvybei ugdymą sieja su praktine moksleivių veikla, mano, kad pagarbos gyvybei formavimas yra svarbus veiksnys mokymo procese ( $\rho = 0,487$ ), taip pat jie integruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį ugdant pagarbą gyvybei (esminis ryšys  $\rho = 0,439$ ). Nežymūs statistiniai skirtumai nustatyti mokytojams pagarbą gyvybei siejant su praktine moksleivių veikla ir ją akcentuojant mokymo procese ( $\rho = 0,323$ ), taip pat integruojant pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį ( $\rho = 0,345$ ) (koreliacijos koeficientas interpretuojamas remiantis B. Bitino „Ugdymo tyrimų metodologijoje“ pateikta koreliacijos koeficiento interpretacija). Įdomu pastebėti ir tai, jog nepagarbos gyvybei apraiškos vaikų elgesyje nesusiję statistiškai svarbiais ryšiais su pagarbos gyvybei ugdymo veiksniais. Vadinasi, nepagarbus vaikų elgesys su žmonėmis ir gyvūnais nepriklauso vien nuo mokytojo požiūrio į gyvybę bei pagarbos gyvybei ugdymo. Galima teigti, kad vaiko santykis su gyvąja gamta priklauso ir nuo kitų veiksnių: šeimos, socialinės aplinkos, žiniasklaidos ir kitų.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad mokytojai per mažai dėmesio skiria ugdydami pagarbą gyvybei. 67,3 proc. mokytojų mano, kad pagarbos gyvybei formavimas yra labai svarbus mokymo procese, tačiau tik 40,9 proc. respondentų teigia, kad ugdydami pagarbą gyvybei integruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį, tik 38,2 proc. mokytojų pagarbos gyvybei ugdymą sieja su konkrečia, praktine (gamtotyrine) moksleivių veikla. 76,4 proc. pradinėjų klasių mokytojų teigia, kad kartais pastebi vaikų elgesyje nepagarbos gyvybei apraiškų ir mano, kad jų priežastis yra netinkamas suaugusių ir kitų vaikų pavyzdys bei žiniasklaidoje propaguojamas smurtas. Net 73,6 proc. respondentų mano, kad vaikams formuojant supratimą apie pagarbą gyvybei didžiausią įtaką turi šeima.

## Išvados

- Vakarų kultūroje, skirtingai nei Rytų ir Pietryčių kultūrose, gamta ilgą laiką buvo traktuojama vien kaip materialinės gerovės pamatas (ypač tai ryšku XIX–XX a.). Vis didėjanti nepagarba gyvybei, nykstančios gyvūnų rūšys, gamtinių resursų išsekimas sukėlė nepageidaujamą ekologinę situaciją daugelyje šalių. XX a. vėl grįžtama prie gamtos, imta diskutuoti bioetikos ir gamtos išsaugojimo klausimais.
- Dauguma mokytojų mano, kad mokymo procese labai svarbu ugdyti mokinių pagarbą gyvybei, tačiau jie retai integruoja pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinį, tik kartais organizuoja praktinę (pvz., gamtotyrinę) veiklą. Kaimo mokyklų mokytojai pamokų metu dažniau nei miesto mokyklų mokytojai akcentuoja pagarbą gyvybei.
- Ugdydami vaikų pagarbą gyvybei didelį vaidmenį vaidina ne tik mokykla, bet ir šeima, socialinė, gamtinė aplinka, žiniasklaida ir kt. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp pagarbos gyvybei akcentavimo pamokų metu ir (ne) pagarbaus vaikų santykio su žmonėmis bei gyvūnais. Mokytojai teigė, kad vaikų elgesį įtakoja netinkamas pavyzdys, žiniasklaidoje propaguojamas smurtas, informacijos stoka.

## Diskusija

Kadangi mokinių supratimas apie pagarbą gyvybei yra nepakankamas, mokytojai apie tai turėtų dažniau kalbėti pamokų metu, integruoti pasaulio pažinimo ir kitų dalykų mokymo turinį, kūrybiškiau taikyti įvairias užduotis, organizuoti praktinę veiklą, pateikti gyvenimiškų, vaikams artimų situacijų. Būtų itin gerai, kad mokykloje būtų galima kuo daugiau pasaulio pažinimo pamokų vesti gamtoje, organizuoti ekskursijas į mišką, parką, globoti žvėrelius žiemos metu ir kita. Jei yra sąlygų, klasėje galima auginti ir koki nors gyvūnelį (pvz., žiurkėnus, žuvytes ir pan.). Tai ugdytų vaikų atsakomybės jausmą, pagarbą gyvybei. Kadangi pradinės mokyklos „Pasaulio pažinimo“ va-

Tyrimo „Pradinių klasių mokytojų požiūris į pagarbos gyvybei ugdymą“ koreliaciniai ryšiai tarp požymių

	Pagarbos gyvybei formavimo svarba	Vadovėlio temos pagarbos gyvybei ugdymo aspektu	Pagarbos gyvybei akcentavimas mokymo procese	Pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinio integravimas ugdomą pagarbą gyvybei	Pagarbos gyvybei ugdymo siejimas su praktine mokslieivių veikla	Nepagarbos gyvybei apraiškos vaikų elgesyje
Pagarbos gyvybei formavimo svarba	1,000	-0,152	0,444**	0,345**	0,487**	-0,036
p reikšmė		0,114	0,000	0,000	0,000	0,711
Vadovėlio temos pagarbos gyvybei ugdymo aspektu	-0,152	1,000	0,193*	0,008	-0,177	-0,014
p reikšmė	0,114		0,044	0,931	0,064	0,888
Pagarbos gyvybei akcentavimas mokymo procese	0,444**	0,193*	1,000	0,526**	0,323**	0,077
p reikšmė	0,000	0,044		0,000	0,001	0,423
Pasaulio pažinimo ir kitų dalykų turinio integravimas ugdomą pagarbą gyvybei	0,345**	0,008	0,526**	1,000	0,439**	0,172
p reikšmė	0,000	0,931	0,000		0,000	0,072
Pagarbos gyvybei ugdymo siejimas su praktine mokslieivių veikla	0,487**	-0,177	0,323**	0,439**	1,000	0,043
p reikšmė	0,000	0,064	0,001	0,000		0,657
Nepagarbos gyvybei apraiškos vaikų elgesyje	-0,036	-0,014	0,077	0,172	0,043	1,000
	0,711	0,888	0,423	0,072	0,657	

\*\* Koreliacija reikšminga 0,01 reikšmingumo lygmeniu (dvipusis tikrinimas)

\* Koreliacija yra reikšminga 0,05 reikšmingumo lygmeniu (dvipusis tikrinimas)

dovėliuose yra nepakankamai temų pagarbos gyvybei ugdymo aspektu, mokytojai kalbėdami bet kokia tema galėtų atskleisti ir moralinį nagrinėjamo klausimo aspektą, mažiau akcentuoti vien gyvūnų naudą, daugiau pabrėžti jų grožį, kiekvienos gyvybės reikalingumą ir svarbą biosferoje. Mokytojai ugdydami vaikų pagarbą gyvybei galėtų daugiau bendradarbiauti tarpusavyje arba su kitų dalykų mokytojais (etikos, tikybos, biologijos). Reikėtų stengtis stiprinti kognityvinį, esetinį ir etinį vaikų santykį su gamta.

### Literatūra

1. Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija. – Vilnius, 1998. – p. 193.
2. Johanesburgo deklaracija dėl subalansuotos plėtros (2002) /rugsėjo 04d./ <[http://www.am.lt/VI/article.php3?article\\_id=1109](http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=1109)> (2003-09-06).
3. Lamanuskas V. Gamtamokslinis ugdymas pradinėje mokykloje. – Šiauliai, 2001.
4. Lietuvos Respublikos visuomenės aplinkosauginio švietimo strategija ir veiksmų programa. – Vilnius, 1998, p. 9–10.
5. Makarskaitė R. Ekologinis ugdymas : mokymo priemonė studentams, I sąsiuvinis. – Vilnius, 2001, p. 3.
6. Pradinės mokyklos programos. – Kaunas, 1992, p. 8–9.
7. Quantitative data analysis with SPSS for Windows : a guide for social scientists / Alan Bryman and Duncan Cramer. – London and New York, 1998.
8. Rio de Žaneiro Deklaracija dėl aplinkos ir plėtros. – Vilnius, 1996.
9. Šaulauskienė A. Didžiosios pagarbos gyvenimui etika // Už gyvybę. – 2000, Nr. 7–8.
10. Šveiceris A. Kultūra ir etika. – Vilnius, 1989, p. 57, 299, 326–327.
11. Thoreau H. D. Voldenas arba gyvenimas miške. – Vilnius, 1997.

### Summary

Vincentas Lamanuskas, Jolanta Lukošūtė

#### VIEWPOINT OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON EDUCATION (FORMATION) OF THE RESPECT TOWARDS LIFE

It is obvious today, even without deep investigations, that we are suffering a total decline in moral culture, accompanied by amorality, disrespect towards human life, expressed through aggression, brutality, coercion and rudeness. Such humiliating forms of disrespect are characteristic to the today's young generation, even the teenagers. Psychologists consider such feelings like love, sensitivity, assistance should be nurtured starting with the primary forms, since this is the period for some forms of behaviour to be learnt and consolidated. Behavioural patterns, acquired in this period, often are maintained throughout one's life. Therefore, nurturing of respect towards life is especially important in the primary school.

Main tasks of the investigation:

- To analyse the teachers' attitude of respect towards life in the primary school.
- To disclose possibilities to make respect towards life more efficient.

110 primary form teachers participated in the investigation. To summarize the results descriptive statistical method was employed. Statistically significant differences between the responses were established using  $\chi^2$  (square chi) criterion; correlative relationships were

established using Spearman rank correlation factor rho.

Following conclusions may be drawn after the investigation:

- Most of the teachers think that forming of the respect towards life is an important factor in the education process, but they fail to integrate contents of the world cognition and another subjects or to arrange practical performance, seeking to induce respect towards life well enough.
- During education of respect towards life the important role plays not only school, but also family, the social environment, a nature, mass media.
- Teachers have noted, that negative value has a bad example of adults, violence on TV, lack of the information.
- Teachers should give more attention to formation of respect towards life. In textbooks of primary school there are not enough themes intended for formation of respect towards life.

Key words: respect towards life, natural science education, primary school.

*Šiaulių universitetas  
Įteikta 2003 06 06*